

EL MARCADOR EN ELS JOCS DE CIRC

POR

JOSEP DE C. SERRA I RÀFOLS

Del Museu d'Arqueologia de Barcelona

MADRID

Tipografía de Archivos. Olózaga, 1.

1936

EL MARCADOR EN ELS JOCS DE CIRC

POR

JOSEP DE C. SERRA I RÀFOLS

Del Museu d'Arqueologia de Barcelona

MADRID

Tipografía de Archivos. Olózaga, 1.

1936

Tirada aparte del «Anuario del Cuerpo Facultativo de Archiveros,
Bibliotecarios y Arqueólogos». :-: :-: Madrid, 1936. Volumen III

El marcador en els Jocs de Circ

PER

Josep de C. Serra i Ràfols

Del Museu d'Arqueologia de Barcelona

Com és prou sabut en moltes competicions esportives que són presenciades per un públic nombrós, es disposa d'un enginy o aparell que permet a cada moment, ja sia coneixer la posició relativa dels contrincants (per exemple, nombre de gols aconseguits per cada equip en un partit de fútbol), ja el curs general de la competició (per exemple, nombre de voltes donades pels ciclistes en un stadi). Aquest enginy és el marcador.

Avui dia sol ésser un cartell amb grossos numerals mòvils. A l'antiguitat el que coneixem millor és el marcador usat en els jocs de circ, una de les competicions esportives clàssiques que presenta majors similituds per la seva organització amb les lluites esportives modernes.

Els circs i els jocs que s'hi efectuaven ens són coneguts per documents de tres classes que es complementen força bé i arriben a donar-nos-en una idea força clara. Tenim en primer lloc les nombrosíssimes referències més o menys directes que trobem esparces en els autors de l'antiguitat¹. Després les restes mateixes d'un cert nom-

1 En l'article CIRCUS del *Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines* de DAREMBERG-SAGLIO (deguda la primera part a J. L. PASCAL i la segona a BUSSEMAKER I SAGLIO), es troba una

bre de circs, en general força malmeses. Per fi un gran nombre de monuments producte de les arts més diverses (relleus en pedra, mosaics, terres cuites, monedes, vidres, relleus en ivori) en els quals trobem representacions relacionades amb el circ.

La vàlua d'aquests documents és molt diversa, i, d'entre ells, els que ens proporcionen més elements de coneixement de la part material de certs elements dels edificis, són els darrerament esmentats, ja que la part que no és pura estructura arquitectònica ha desaparegut gaire bé del tot en les restes de circs que fins ara han estat estudiades.

EL MARCADOR.

El marcador es situava a la part central de l'arena, és a dir a l'*spina*, junt amb els monuments i edicles variats que adornaven aquesta porció de la construcció. L'*spina* en les ruïnes de la major part de circs ha desaparegut del tot, i en els millor conservats únicament està representada pel macís del seu basament. Tots els seus elements decoratius, tan múltiples, han naufragat en el curs del temps. En canvi en les representacions plàstiques, els motius trets dels elements de l'*spina* són els que apareixen en més gran nombre, i certs monuments, com el mosaic de Barcelona, el de Girona, el baix relleu de Foligno, el baix relleu Mattei, etc., ens donen visions que es complementen i que poden considerar-se, en el seu conjunt, totalitàries.

En les ruïnes dels circs, i no cal estranyar-se'n, no ha quedat cap resta dels marcadors. De referències escrites en coneixem tres o quatre, molt breus, però suficients

abundantíssima quantitat de referències d'aquest ordre a les quals, com a la bibliografia que conté, ens remetem.

per a identificar la utilització dels objectes representats en els monuments plàstics que d'altre manera podria resultar menys clara. Ja que és en els monuments plàstics on veiem representats aquests enginyers nombre elevat de vegades.

Titus Livius ², Varró ³, Cassidorus ⁴, i Dion Cassius ⁵ ens parlen d'ous (*ova*), que servien per a indicar les curses en el circ, sens precisar gaire més. Unicament que aquests ous, versemblantment de matèria durable i de gran tamany, cosa corroborada per les representacions antigues eren mòvils i es treien del lloc on estaven posats en començar la cursa a mida que aquesta es desenvolupava, probablement un a cada volta que donaven els carros, és de suposar en el moment en què el vehicle que anava més avançat creuava devant de la meta que havia servit de punt de sortida, amb la qual cosa havia donat una volta completa a l'spina.

Ara bé, en les representacions d'escenes de circ surten dues classes d'objectes que a judicar per la forma com estan representats, havien de tenir una finalitat similar: els ous esmentats pels autors, i uns dofins, que, si en uns llocs no hi ha dubte que omplenen el mateix paper i tenen el mateix caràcter, en altres el tenen completament diferent.

En aquesta nota ens proposem simplement passar en revista els monuments d'aquesta naturalesa on hi han representacions on apareix figurada l'spina d'una manera més o menys completa. I veure dintre d'aquests monuments com hi apareixen representats els marcadors, ja sigui les ova, ja els dofins.

² XLI, 27.

³ I, 2, II.

⁴ III, 57 i VI, 42.

⁵ XLIX, 43.

Esmentarem, com és natural, únicament quells que hem pogut examinar, que no són pas tots, però, creiem, són la majoria. Després d'esmentar cada un d'ells indicarem, en cita abreviada, el llibre de més fàcil consulta on pot esser-ne vista una figuració.

Indicarem en cada monument únicament els elements representats de l'spina, enumerant-los d'esquerra a dreta.

RELLEUS EN PEDRA.

1. *Sarcòfag del Museu del Vaticà*.—A cada un dels extrems hi ha representat un dels pilons de les metas. (HELBIG-AMELUNG, n. 329.)

2. *Relleus de la fiale de l'hipòdrom de Constantinopla*.—Les dues metes. (TEXIER: *Phiale o fontaine de l'hippodrome a Constantinopla*. *Revue Arch.*, any 2, 1.ª part, p. 142-148.)

3. *Sarcòfag del Museu de Berlín*. A cada un dels extrems les metes. (REINACH, *Répertoire*, II, p. 19.)

4. *Sarcòfag del Museu de Lió*.—Al mig tres pilones d'una meta. (ESPERANDIEU, III, p. 31.)

5. *Fris dels jardins Farnesi de Roma, ara al Museu de Berlín*.—Tres pilones d'una meta a la part del mig. Per al nostre objecte, com veurem més avant, cal remarcar que l'espai que cal suposar que rodeja l'spina està inundat d'aigua. (REINACH, II, p. 18.)

6. *Baix relleu del Museu Vaticà*.—A l'extrem dret dos dels borns d'una meta (DAREMBERG-SAGLIO, p. 1189, fig. 1518.)

7. *Sarcòfag del Museu Vaticà*.—A l'extrem dret els tres pilons d'una meta (AMELUNG, II, 62.)

8. *Sarcòfag del Campo Santo de Pissa*.—Damut d'un edicle del que es veu una sola columna hi han sis objectes que afecten més aviat forma de punta de llança

però que no hi ha dubte que són sis ous. A l'extrem dret representació d'una meta. (REINACH, III, p. 114.)

9. *Sarcòfag del Campo Santo de Pissa.*—A l'esquerra quelcom com unes llances, indubtablement una de les metes, dresprés sis ous poc visibles i de forma apuntada damunt d'un edicle tapat per les figures que passen davant de l'spina. (REINACH, III, p. 112.)

10. *Relleu procedent de Roma, al Museu de Berlín.*—Edicle amb set ous al cim, altre edicle, meta. (REINACH, II, p. 38.)

11. *Sarcòfag del Museu de Verona.*—Meta, obelisc, edicle coronat per set ous molt estilitzats. (REINACH, III, p. 437.)

12-13. *Sarcòfag del Museu del Vaticà.*—Al mateix a la cobertora que al vas, hi han representacions circenques. A la cobertora: meta, dos edicles, obelisc, meta. Al vas: meta, edicle amb sis ous, obelisc, meta. (HELBIG, I, p. 222.)

14. *Fris del jardins Farnesi de Roma, al Museu de Berlín.*—Al centre un edicle amb sis ous al cim, molt clarament representats. (REINACH, II, p. 18.)

15. *Sarcòfag del Museu Britànic.*—Meta, edicle, edicle amb quatre ous, edicle coronat per dos dofins acarats, meta. (SMITH: *Catalogue...*, vol. III, VIII, p. 328-329.)

16. *Sarcòfag del Museu de Florència.*—Meta que queda en un dels extrems del vas, edicle amb quatre ous molt deformats que semblen més aviat bolets e claus de cabota grossa, palmera, edicle amb dos dofins oposats per les cues i cavalcats per Eros, meta part en el front i part a la capsalera. (*Reale Galleria de Firenze illustrata*, sèrie IV, vol. II, làm. 100 i pp. 239-240.)

17. *Sarcòfag del Museu Capitolí.*—Edicle del que es veuen els set ous de la part superior, altre edicle amb

sis dofins molt estilitzats posats un al costat de l'altre, meta. (STUART JONES: *The sculptures of the Museo Capitolino*, lám. 53.)

18. *Sarcòfag del Museu Vaticà*.—Edicle amb cinc ous, altre edicle, obelisc, edicle amb quatre dofins estilitzats, meta. (AMELUNG: text, vol. I, pp. 317-318, làms. vol. I, lám. 32.)

19. *Sarcòfag del Museu Vaticà*.—Meta, columna, edicle amb sis dofins al cim, obelisc, edicle amb tres ous visibles i altres tapats per una de les figures que hi ha a l'arena, meta. (AMELUNG, vol. I de làms., lám. 24.)

20. *Sarcòfag del Museu del Vaticà*.—Meta, edicle, edicle amb set (?) dofins estilitzats, altre edicle, obelisc, altre edicle, Victòria damunt d'una columna, edicle amb set ous, meta. (HELBIG, I, p. 328.)

21. *Sarcòfag del Museu de Florència*.—Meta, edicle, Victòria al cim d'una columna, edicle amb quatre dofins, altres dos edicles, edicle amb quatre ous que deixen visiblement un espai com si n' hagués estat tret un, meta. (ROBERT, n. 342.)

22. *Baix relleu Mattei*.—Per la part de l'esquerra està trencat, el trenc ha respectat les cues de tres dofins molt grossos (respecte dels altres que hi ha al mateix relleu), la Cibeles cavalcant el lleó, obelisc, altar, edicle amb sis dofins: està aguantat per quatre columnes en lloc de dues, com ho és generalment, urna, Victòria damunt d'una columna, estàtua, meta, edicle amb nou ous. (DAREMBERG I SAGLIO, fig. 1521, p. 1191.)

23. *Sarcòfag del Museu Vaticà*.—Meta, columna amb cinc dofins al cim i amb una escala arrimada, obelisc, edicle amb sis ous, meta. (HELBIG, vol. I, p. 222.)

24. *Sarcòfag del Museu Vaticà*.—Meta, edicle amb cinc (?) dofins i amb una escala adossada, edicle amb sis ous, altre edicle, meta. (AMELUNG, vol. I de làms., lám. 65.)

25. *Relleu Barberini, al Museu Vaticà.*—Meta, edicle, edicle amb set dofins i la coneguda escala adossada, Victòria damunt d'una columna, edicle, obelisc. El relleu seguia, però manca la resta. (DAREMBERG I SAGLIO, p. 1191.)

26. *Baix relleu de Foligno, al Museu de Foligno.*—Entre els monuments esculturats és el més important. En la seva riquíssima spina hi ha: edicle amb set ous, meta, Victòria damunt columna, altre edicle, edicle amb set dofins i escala adossada, altre edicle encimbellat per una estàtua, ara, obelisc, Cibeles, estàtua, altre edicle amb set ous, altre edicle, estàtua, damunt columna meta. (ZANGEMEISTER: *Annali dell' Istituto de Correspondenza archeologica*, 1865, lám. D, p. 135.)

MOSAICS.

27. *Mosaic d'Itàlica.*—Tota la part central, on hi havia l'spina, està destruïda.

28. *Mosaic de Gafsa, al Museu de Tunis.*—Edicle. (*Musée de Gafsa*, lám. XXII.)

29. *Mosaic de Sens, al Museu de Châlons-sur-Saône.*—Meta, meta. (*Inventaire des mosaïques de la Gaule*, n. 785.)

30 *Mosaic de Girona.*—Meta, trofeu, toro, presoner o esclau lligat, obelisc, Cibeles, Minerva, meta. (PUIG I CADAFALECH: *L'arquitectura romana a Catalunya*, p. 217.)

31 *Mosaic de Lió, al Museu de Lió.*—En el lloc de l'spina hi ha un vast safareix, en el qual llencen aigua dues rengleres de set i sis dofins respectivament. Altres dues rengleres d'ous, amb vuit a cada renglera, creuen també l'estany. Al peu d'una d'elles hi ha un home que sembla que hi és per a posar-los i treure'ls. (*Inventaire*, n. 792.)

32. *Mosaic del Museu de Barcelona*.—Dintre dels mosaics és el més important i per l'estudi dels cirks supera el mateix relleu de Foligno. En la seva pròdiga spina hi ha: meta, columna, edicle amb tres dofins *per la boca dels quals surt aigua*, edicle, Victòria damunt columna, dos estandarts, altar, palmera, Cibeles cavalcant el lleó, obelisc amb inscripció, edicle amb set ous i *una escala adossada*, altre Victòria damunt columna, altre edicle, meta, sens comptar gran nombre de representacions de persones (deu), i d'animals (quatre), repartides a peu pla en tota l'extensió de l'spina. Finalment cal remarcar que la major part d'aquests elements estan situats dintre de rectangles plens d'aigua. (PUIG I CADA-FALCH: p. 216.) Làm. I, 1 i 2.

TERRES CUITES.

En aquest tercer grup figuren també monuments ben interessants a malgrat de la seva modèstia. Enumerant-los igualment dels menys representatius als més interessants tenim:

33. *Plaques Campana al Museu del Louvre*. En una d'elles es representa una meta, i en una altre es veu també part d'una meta. (REINACH, vol. 2, p. 296 i 297.)

34-35. *Plaques Campana del Museu Kircherià, Roma*.—En dues d'aquestes plaques, gairebé iguals, hi està representat l'edicle sostenint set ous, a més d'una Victòria al cim d'una columna. (REINACH, vol. 3, p. 270.)

36. *Llàntia del Museu de Barcelona*.—Hi ha representat únicament un edicle sostenint set dofins. Una garlanda uneix les dues columnes i penja per cada extrem. Les dues columnes estan situades dintre d'un rectangle, evidentment un safareix, però els dofins no treuen pas aigua per llurs boques. (Inèdita i de procedència desconeguda.) Làm. II.

37. *Llàntia trobada a la Villa Corsini, a Roma.*—Edicle amb set dofins, columna amb la Victòria, obelisc amb geroglífics, altre Victòria damunt columna, edicle de dos pisos contenint gent (probablement aquesta construcció no correspon a l'espina). (SANTI BARTOLI I BELLO-RI: *Le antiche lucerne sepolcrali figurate*, làm. 27.)

38. *Llàntia del Museu Britànic.*—Meta, Cibeles amb el lleó, Victòria al cim de la columna, obelisc, edicle amb set ous, altre edicle, meta. (*Catàleg de les llànties del M. B.*)

MEDAILLES I MONEDES.

Tenen ja un interès molt menor.

39. *Medalla de Trajà.*—Meta, pedestal, amb estàtua, obelisc, pedestal amb estàtua meta. (COHEN, II, pp. 73-74, moneda n. 545.)

40. *Medalla de Caracalla.*—Reprodueix el gran Circ segons el mateix patró que l'anterior.

41. *Medalla de Philip.*—A l'espina, molt estilitzada i confosa, es veuen les metes, una Victòria (?) damunt columna, dos edicles i una gran palmera a la part central que bé pot ésser l'obelisc travestit. (DAREMBERG, fig. 1522.)

42. *Moneda de Gordià.*—Les dues metes i al mig l'obelisc. (COHEN, IV, mon. 189 d'aquest emperador.)

VIDRES.

Són molt rars i de menys interès.

43. *Vas del Museu de Namur.*—Les dues metes (*Cat. du Musée de Namur*, n. 523.)

DIPTICS.

44. *Diptic del Cabinet des Medailles, de Paris.*—

Meta, trofeu, obelisc amb geroglífics, trofeu, meta. Exepte les metes la resta sembla trobar-se en un estany contenint aigua. Unes figures humanes que es troben a l'espina no semblen pas estàtues. (DAREMBERG, p. 1195, fig. 1532.)

* * *

Per l'enumeració anterior, comprensiva d'un gran nombre de representacions plàstiques encara que no totes, veiem que el marcador no està pas constantment representat, però que es un dels motius més freqüents. Les metes, una o dues, són l'element indicatiu del circ més usat, cosa ben natural donada la seva significació essencial en el joc. D'entre els 44 exemples consignats apareixen en quasi tots; el més important monument on manquen és en el mosaïc de Lió.

Del marcador el més freqüent és el dels ous mòvils que estan representats en 22 dels monuments esmentats (núms. 8-11, 13-24, 26, 31-32, 34-35 i 38). En quant als dofins, tenint present que en dos llocs, precisament dos dels més importants i complets, els mosaics de Barcelona i de Lió, els veiem representant el paper de fonts, fins es podria dubtar del seu paper similar al dels ous, si no es donés el cas d'haver-hi 4 representacions on veiem una escala adossada a l'edicle damunt del qual es troben (núms. 23, 24, 25 i 26), escala que evidència el seu caràcter mòvil i que no podia tenir altre objecte que ascendir fins on es trobaven per a treure'ls en el moment oportú. En canvi en els edicles que sostenien els ous, sols en un cas, el mosaïc de Barcelona, on els dofins tenen el paper de fonts, hi veiem l'escala adossada.

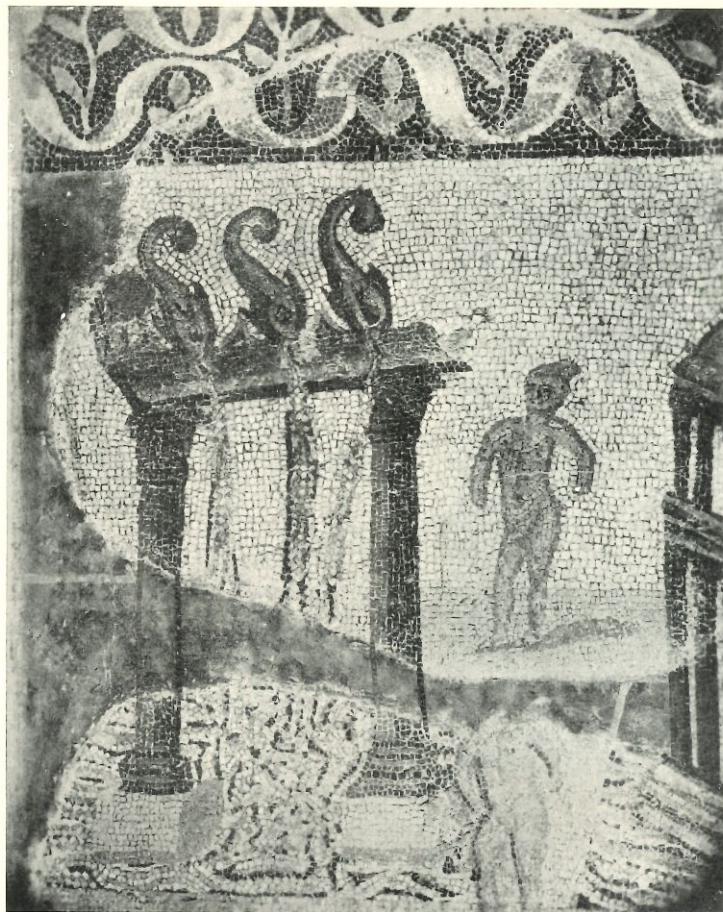
En conjunt, el marcador de les ova surt 22 vegades, en un cas en els dos extrems de l'espina (relleu de Foligno), el dels dofins 16 vegades (núms. 15-26, 31-32 i 36-37), de les quals cal excloure-ne les dues esmentades.

En quant a l'edicle representat en la llàntia del Museu de Barcelona, malgrat la presència del quadrangle en forma de safareix, el caràcter de la construcció, la forma com estan col·locats els dofins, la mateixa garlanada que ornamenta les columnes, tot conjura a pensar ens trobem davant de la representació d'un marcador. En canvi, es pot dubtar vulguin ésser-ho les figuracions dels monuments números 15 i 16 on els dofins, en nombre únicament de dos, estan acarats, en l'un i oposats en l'altre, i en aquest darrer cavalcats per Eros, en una disposició freqüentíssima en les fonts, encara que manqui el raig d'aigua que ens demostraria plenament que es tracta de fonts. En total els casos que semblen indubitablement referir-se a marcadors són 12 (núms. 17-26 i 36-37).

En resum, podem dir que el marcador clàssic i més usual en els jocs de circ foren les ova esmentades pels escriptors, els dofins tingueren aquest paper menys freqüentment i sovint representaren un paper tot diferent i ben divers: el de boques d'aigua.

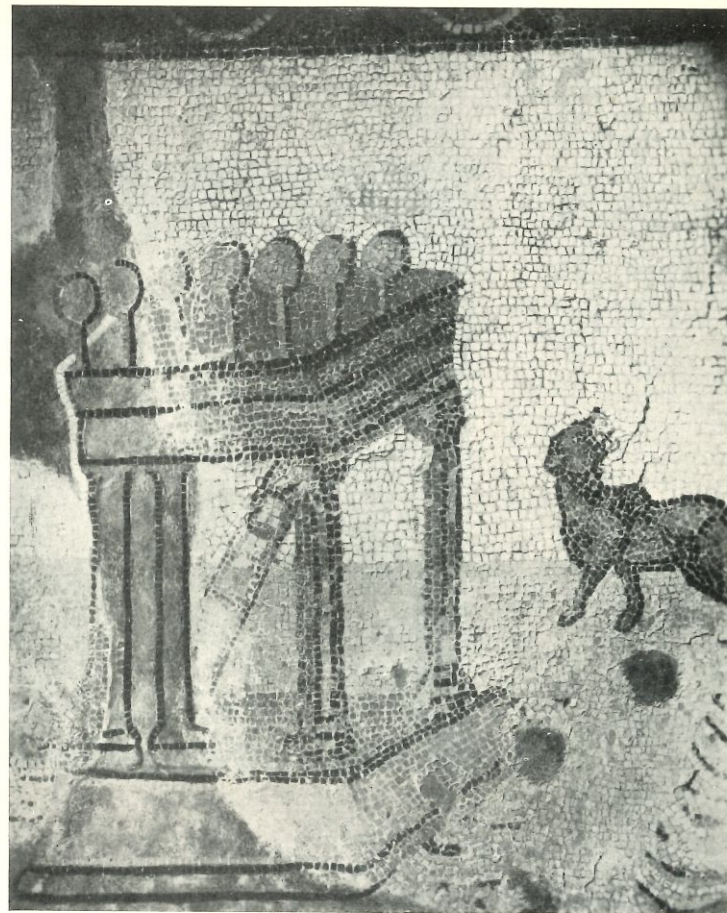
En quant al nombre d'ous o dofins que figureven en els marcadors, la xifra clàssica que s'esmenta és la de set, cada un dels quals era retirat en acabar de donar una volta el carro que anava a la devantera. Aquesta xifra coincideix en un gran nombre de cassos amb els ous i dofins que efectivament apareixen en les representacions plàstiques (9 en les ova i 5 en els dofins), encara que tenim un mínim de quatre, cosa gens estranya ja que poden representar un moment avençat de la carrera, i un màxim de nou (mon. n. 22), explicables per la poca atenció de l'artista executor en la fidelitat matemàtica d'aquest detall.

Per a no allargar aquesta nota prescindirem d'altres detalls, que es troben en els manuals, com el referents a la relació de les ova i els dofins amb les divinitats protectores dels cavalls, i altres per l'estil.

1. Mosaic de Barcelona; Edicle amb tres dofins que treuen aigua.

El marcador en els jocs de Circ.

2. Mosaic de Barcelona; Edicle amb set ous.

J. de C. Serra i Ràfols.

Llanta del Museu de Barcelona, amb la representació
d'un marcador de circ constituït per set dofins damunt
d'un edicle de dues columnes.

